

Dr hab. Katarzyna Krzywicka, prof. nadzw. UMCS

Lublin, 17 czerwca 2019 r.

Wydział Politologii

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

W Lublinie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Krzysztofa Ząbeckiego
„Przestrzenny wymiar współczesnej polityki państw obu Ameryk wobec języków
rdzennych”

napisanej pod kierunkiem dr hab. Bogumiły Lisockiej-Jaegermann
na Wydziale Geografii i Studiów Regionalnych Uniwersytetu Warszawskiego

Przedstawiona do recenzji praca doktorska liczy 259 stron, zawiera spis treści, wstęp, który pełni funkcję pierwszego rozdziału dysertacji (s. 11-36); trzy kolejne rozdziały; piąty rozdział z wnioskami (s. 205-211), który pełni funkcję zakończenia pracy; bibliografię (212-244); spisy map, tabel i wykresów oraz aneks z wykorzystanymi w pracy danymi statystycznymi.

Oceniając rozprawę doktorską Pana mgr Krzysztofa Ząbeckiego wzięłam pod uwagę następujące kryteria: wartość podjętego problemu badawczego, zastosowane metody badawcze, konstrukcję rozprawy, poziom merytoryczny oraz wykorzystaną bazę źródłową.

Problem badawczy i jego wartość

Temat polityki państw obu Ameryk wobec języków ludów tubylczych jest problemem ważnym społecznie, wartościowym pod względem poznawczym i naukowym. Przygotowana dysertacja doktorska jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego, opartym na przeprowadzonych przez Autora badaniach ilościowych i jakościowych.

Treść wywodu, który dotyczy analizy przestrzennych aspektów współczesnej polityki wobec języków tubylczych w państwach i wybranych terytoriach zależnych Ameryki Południowej i Północnej, w kontekście postępującego wzrostu liczby ludności rdzennej w miastach oraz globalnych zmian zachodzących w politykach wobec ludów tubylczych, odpowiada w pełni tytułowi dysertacji sformułowanemu przez Autora. Warto podkreślić, iż praca wpisuje się w aktualną dyskusję - której patronuje także Organizacja Narodów Zjednoczonych, ogłaszając rok 2019 Międzynarodowym Rokiem Języków Tubylczych - na

temat znaczenia tych języków dla różnorodności kulturowej na świecie, konieczności ich ochrony i poprawy warunków życia posługujących się nimi ludów.

Autor uzasadnił wartość naukową problemu, określił zasięg przestrzenny i zakres czasowy analizy, które nie budzą zasadniczo wątpliwości. Badaniem objął kontynentalne państwa Ameryki Południowej i Północnej (z wyjątkiem Urugwaju) oraz jedynie dwa terytoria zależne: Gujanę Francuską i Grenlandię. Ramy czasowe analizy problemu obejmują okres od początku kolonizacji półkuli zachodniej przez Europejczyków pod koniec XV wieku do 2017 roku.

Stwierdzam, nawiązując do myśli francuskiego geografa Alberta Demangeona, który uważał język za jeden z najważniejszych czynników definiujących grupy ludzkie, przy tym kluczowy w badaniu zmienności ich rozmieszczenia, a także w analizie współczesnych i historycznych procesów politycznych, iż oceniana praca doktorska dobrze wpisuje się w dorobek polskiej geograficznej literatury naukowej w zakresie geografii języków, dotyczącej badań ludów tubylczych, uzupełniając go o analizę rozmieszczenia użytkowników języków rdzennych i stosowanej wobec nich polityki w obszarze obu Ameryk.

Metody badawcze

Zastosowane metody badawcze zostały omówione w rozdziale pierwszym „Wstęp”, w podrozdziale *Metody badawcze i źródła danych*. Doktorant zadeklarował zastosowanie metod badawczych, które podzielił na dwie grupy. Do pierwszej zaliczył analizę danych zastanych (artykuły naukowe, opracowania sporządzone przez organizacje rządowe i pozarządowe, akty prawne oraz dane statystyczne) oraz metody statystyczne wykorzystane do analizy danych statystycznych, a mianowicie współczynnik korelacji liniowej Pearsona oraz współczynnik korelacji rang Spearmana. Jako drugą grupę metod badawczych wykorzystanych do przygotowania pracy wskazał wywiady (częściowo ustrukturyzowane) i obserwację (głównie nieuczestniczącą, jako metodę pomocniczą). Należy przy tym zauważyć, iż Doktorant wydaje się nie odróżniać metod w badaniach jakościowych, do których należą badania terenowe, od stosowanych w ich ramach technik badawczych, do których należy zarówno wywiad, jak i obserwacja. Na uwagę natomiast i wyróżnienie zasługują ilościowe metody badawcze, jak kartograficzne metody przedstawiania danych (mapy polityczne, kartodiagramy, kartogramy), które zostały wykorzystywane przede wszystkim w podrozdziale 2.2. na temat ludności tubylczej i użytkowników języków rdzennych w państwach i terytoriach zależnych obu Ameryk.

Doktorant wykorzystał także, choć pominął w sferze deklaracji, kilka innych metod, jak np. analiza instytucjonalno-prawna prowadzonych w obu Amerykach polityk językowych na poziomie uniwersalnym (ONZ), regionalnym (OPA), państwowym (21 państw i dwa terytoria zależne) i municypalnym (miasto Meksyk). Ponadto zrekonstruował kontekst społeczno-kulturowy, posługując się także metodą analizy historycznej. Podjął analizę przestrzennych aspektów sytuacji języków rdzennych w mieście Meksyk, badając w oparciu o metodę analizy czynnikowej, wybrane czynniki systemowe, a mianowicie społeczno-kulturowe, ekonomiczne oraz polityczno-instytucjonalne, wpływające na żywotność języków tubylczych i politykę językową.

Doktorant dokonał zasadnego doboru metod jakościowych i ilościowych oraz sprawnie posłużył się wybranymi technikami badawczymi. Na pozytywną ocenę zasługuje przeprowadzenie badań terenowych i podjęcie próby wypracowania własnego podejścia, uwzględniającego specyfikę tematu, cel podjętych badań, sformułowane pytania i hipotezy badawcze.

Konstrukcja rozprawy

Struktura rozprawy naukowej powinna przedstawiać wizję konceptualizacji i uporządkowania podejmowanego problemu badawczego. Należy stwierdzić, iż układ pracy został przemyślany, a podziału jej treści dokonano w oparciu o kryterium podmiotowo-przedmiotowe. Doktorant zastosował dedukcyjne ujęcie struktury analizy z przechodzeniem od wiedzy ogólnej do wiedzy szczegółowej.

We wstępie (26 stron), który spełnia także funkcję pierwszego rozdziału pracy Autor dokonał wprowadzenia do problematyki, będącej przedmiotem rozprawy. Omówił cel pracy, wskazał problem badawczy, sformułował zasadne pytania i hipotezy badawcze, szczegółowo omówił układ pracy i przebieg postępowania badawczego. W podrozdziale 1.2 dokonał analizy pojęcia „ludność tubylcza”, odwołując się do ustaleń definicyjnych zawartych w raporcie J. M. Cobo i ustawodawstwie wybranych państw Ameryki Łacińskiej, przyjmując na użytek pracy rozróżnienie na ludność tubylczą „rozumianą jako osoby uznawane w danym kraju za tubylców oraz na użytkowników języków rdzennych”. Następnie, nawiązując do ustaleń R. Caplana i R. Baldaufa, B. Spolskiego, J. Tollefsona omówił pojęcie „polityka językowa”, przyjmując na użytek pracy zawężone rozumienie tego pojęcia, odnosząc je do stanowiska państwa, regionu lub instytucji wobec języków rdzennych, wyrażonego w formie zapisów obowiązującego prawa. W podrozdziale 1.3 została omówiona historia i stan badań

nad językami w dyscyplinie geografii, w odniesieniu do subdyscyplin geografii języków i geografii lingwistycznej. Na użytek rozprawy Autor dokonał analizy rozwoju badań nad językami rdzennymi w Amerykach, prowadzonych w ramach subdyscypliny geografii języków, odniósł się także do polityk językowych jako tematu badawczego geografii politycznej oraz omówił stan polskich badań nad ludnością tubylczą Ameryki Południowej i Północnej. W podrozdziale 1.4 przedstawił wykorzystane w pracy metody i techniki badawcze.

W nieproporcjonalnie obszernym rozdziale drugim, zatytułowanym, *Ludność tubylcza i języki rdzenne we współczesnej Ameryce*, który został podzielony na cztery podrozdziały i liczy 96 stron, Doktorant podjął analizę rozmieszczenia ludności rdzennej i użytkowników języków tubylczych w obu Amerykach, odwołując się do ogólnych danych ilościowych dla poszczególnych państw, a mianowicie liczby ludności tubylczej i jej odsetka w populacji, a także liczby języków rdzennych i liczby ich użytkowników (podrozdział 2.1). W drugim podrozdziale przeanalizowano w formie kartograficznych prezentacji szczegółowe dane statystyczne, dotyczące rozmieszczenia ludności autochtonicznej i użytkowników języków rdzennych w poszczególnych państwach i terytoriach, z podziałem na jednostki administracyjne oraz na podstawie dostępnych danych w wybranych państwach, także na obszary wiejskie i miejskie (podrozdział 2.2). Dane zostały podsumowane w podrozdziale trzecim (2.3), natomiast w podrozdziale czwartym (2.4) przedstawiono ogólne tendencje w zakresie zmian w rozmieszczeniu ludności tubylczej w ostatnich dekadach.

W rozdziale trzecim, zatytułowanym *Polityki wobec języków rdzennych w Ameryce*, podzielonym na pięć podrozdziałów i liczącym 48 stron, dokonano analizy statusu i przepisów prawnych odnoszących się do języków rdzennych w trzech wyróżnionych na użytek pracy okresach. Po pierwsze w okresie kolonialnym (podrozdział 3.1), następnie od uzyskania niepodległości w XIX w. do połowy XX wieku (podrozdział 3.2) oraz od połowy XX wieku do 2017 roku (podrozdział 3.3). W ramach analizy współczesnych polityk państw obu Ameryk wobec języków tubylczych opisano regulujące je akty prawne (podrozdział 3.4). W podrozdziale 3.5 dokonano skrupulatnego podsumowania wywodu z wykorzystaniem dwóch tabel i wykresu.

Rozdział czwarty został podzielony na cztery podrozdziały i liczy 24 strony. Autor dokonał analizy przestrzennych aspektów sytuacji języków rdzennych w mieście Meksyk, posłużył się w tym celu danymi jakościowymi pozyskanymi samodzielnie podczas badań

terenowych przeprowadzonych w stolicy Meksyku. W podrozdziale 4.1 przedstawiono ilościowe i jakościowe dane, dotyczące liczebności i rozmieszczenia ludności tubylczej oraz użytkowników języków rdzennych w mieście Meksyk. W podrozdziale 4.2 dokonano przeglądu głównych założeń polityki wobec języków rdzennych w mieście Meksyk, odwołując się do polityki prowadzonej na poziomie federalnym. W podrozdziale 4.3 podjęto analizę rzeczywistej sytuacji języków rdzennych w mieście Meksyk w oparciu o wyróżnione czynniki (społeczno-kulturowe, ekonomiczne, polityczno-instytucjonalne), które wpływają na porzucanie lub zachowywanie ich znajomości przez ludność tubylczą, z uwzględnieniem oceny skuteczności polityki językowej. Wnioski z wywodu prowadzonego w rozdziale czwartym zostały zawarte w podrozdziale 4.4 w formie interesującego i wartościowego podsumowania. Rozdział piąty „Wnioski”, pełniący funkcję zakończenia, liczy 7 stron. Autor wykazał się umiejętnością syntetycznego sformułowania wniosków z przeprowadzonego w dysertacji wywodu, ustosunkowując się do przyjętych hipotez badawczych.

Podsumowując, stwierdzam, że konstrukcja pracy umożliwiła realizację przyjętej przez Autora koncepcji badawczej. Może należało jedynie starannie ją przemyśleć w celu wypracowania lepszej proporcji podziału treści pracy na rozdziały. Pozytywnie należy ocenić dopełnienie wymogu rozłączności treści rozdziałów.

Poziom merytoryczny

W mojej ocenie dysertacja prezentuje bardzo dobry poziom merytoryczny. Autor dokonał oceny polityk językowych z perspektywy dostosowania ich do dynamicznych zmian w zakresie rozmieszczenia przestrzennego użytkowników języków tubylczych oraz potrzeb związanych z ochroną, promocją i rewitalizacją tych języków w obu Amerykach. Analiza problemu została konsekwentnie, w ujęciu diachronicznym, podporządkowana poszukiwaniu odpowiedzi na jedenaście sformułowanych pytań badawczych, dotyczących uwarunkowań i istoty zmian polityk językowych badanych państw i terytoriów, ich założeń i zróżnicowania, zasięgu i zakresu dostosowania do rozmieszczenia ludności tubylczej i jej liczebności oraz specyfiki polityki językowej w mieście Meksyk.

Autor sformułował i zweryfikował osiem hipotez badawczych, z których cztery dotyczyły specyfiki polityk językowych w państwach i terytoriach w Ameryce Północnej i Południowej, dwie dotyczyły rozmieszczenia ludności tubylczej i użytkowników języków rdzennych oraz kolejne dwie dotyczyły sytuacji języków rdzennych w mieście Meksyk.

Pozytywnie została zweryfikowana pierwsza hipoteza badawcza, zgodnie z którą współcześnie w obu Amerykach języki rdzenne są w coraz szerszym zakresie promowane i chronione w ramach polityk językowych.

Trudności w jednoznacznej weryfikacji dostarczyła hipoteza druga, wskazująca na nieadekwatność polityk językowych i ich zasięgu przestrzennego do współczesnych zmian rozmieszczenia ludności tubylczej, co prowadzi do słabszej ochrony języków rdzennych, zwłaszcza w miastach. Jak słusznie zauważył Autor dysertacji, podobny problem dotyczy także innych miast, w których zamieszkują przedstawiciele różnych amerykańskich grup tubylczych. Warto, w mojej ocenie, to założenie zweryfikować w oparciu o dodatkowe, poszerzone badania i studia przypadków innych aglomeracji miejskich.

Negatywnie została zweryfikowana hipoteza trzecia, która zakłada, iż na założenia i zakres polityki językowej w państwach i terytoriach zależnych wpływa przede wszystkim liczba i odsetek ludności tubylczej oraz użytkowników języków rdzennych. Na tej podstawie Autor dysertacji stwierdził, że chociaż odsetek ludności tubylczej i użytkowników języków rdzennych w łącznej populacji, a w mniejszym stopniu także ich liczba, są w znacznym stopniu związane z zakresem polityk językowych, nie mają one decydującego wpływu na kształt tych polityk.

Również czwarta hipoteza, zgodnie z którą polityki językowe w państwach federalnych są lepiej dostosowane do przestrzennego zróżnicowania liczby i odsetka użytkowników języków rdzennych, niż w państwach unitarnych, została zweryfikowana negatywnie.

Pozytywnie zostały zweryfikowane hipotezy piąta, zgodnie z którą na obszarach słabiej zaludnionych odsetek użytkowników rdzennych wśród ludności tubylczej i wśród ogółu populacji jest przeważnie wyższy oraz szósta, iż obszary o największym odsetku ludności tubylczej zwykle charakteryzują się również najwyższym odsetkiem użytkowników języków rdzennych wśród autochtonów. Jednak należy zauważyć, iż nie we wszystkich analizowanych przypadkach Autor uzyskał istotny statystycznie współczynnik korelacji. Uniemożliwiało to m.in. brak danych na temat liczby i odsetka użytkowników języków rdzennych z podziałem na obszary miejskie i wiejskie.

Pozytywnie została również zweryfikowana hipoteza siódma, iż oficjalna polityka językowa w mieście Meksyk nie jest skutecznie realizowana, przez co jej wpływ na ochronę języków rdzennych jest nieznaczny.

Natomiast hipoteza ósma, zakładająca, iż sytuacja poszczególnych języków rdzennych używanych w mieście Meksyk uzależniona jest przede wszystkim od oddolnych działań społeczności i organizacji tubylczych została zweryfikowana negatywnie. Jak wykazał Autor dysertacji, większy wpływ na żywotność tych języków ma migracja ludności tubylczej z obszarów wiejskich oraz stopień marginalizacji społeczności rdzennych, zamieszkujących stolicę Meksyku. Natomiast organizacje tubylcze są nieliczne i niedofinansowane, stąd możliwości ich oddziaływania są ograniczone. Ponadto ochrona języków i kultur rdzennych jest dla ludności tubylczej problem drugorzędny wobec braku możliwości zapewnienia materialnych podstaw do życia.

Autor dysertacji wykazał umiejętności w zakresie określenia zadań badawczych, sformułowania pytań i hipotez oraz ich zweryfikowania, doboru metod, opanowania i rozumienia warsztatu pojęciowego. Należy stwierdzić, mając na uwadze polskie badania naukowe, iż dysertacja jest nowym ujęciem w zakresie analizy polityki państw obu Ameryk wobec języków tubylczych, z uwzględnieniem miasta Meksyk, posiada walory poznawcze oraz popularyzatorskie. Mając na uwadze treść pracy sformułowałam kilka uwag.

Po pierwsze, pomimo trudności, o których Autor wspomina na s. 151, odwołując się do publikacji z 2015 r. (Portalewska, 2015), *Amerykańska deklaracja praw ludów tubylczych* została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne OPA podczas posiedzenia, które odbyło się w dniu 15 czerwca 2016 roku w Santo Domingo. Analiza treści Deklaracji ujawnia wprawdzie jej liczne niedostatki, lecz nie można zaprzeczyć, że dokument reguluje kilka ważnych dla ludów tubylczych problemów, a mianowicie prawa zbiorowe, wielokulturowość i wielojęzyczność, zasadę samookreślenia, a także ochronę ludów żyjących w dobrowolnym odosobnieniu i tych, z którymi nie nawiązano jeszcze kontaktu. Deklaracja w zachowawczy sposób reguluje stosunki między ludami tubylczymi a państwami, podkreślając, iż ludy tubylcze stanowią integralną część społeczeństw amerykańskich. Stąd wiele najistotniejszych dla ludów tubylczych problemów pozostawiono w gestii państw, np. prawo do autonomii i samostanowienia, prawo do ziemi, terytorium i zasobów naturalnych, prawo do rozwoju, prawo przynależności do ludu tubylczego.

Po drugie, mając na uwadze studium przypadku miasta Meksyk, identyfikując i analizując podstawy prawne polityk językowych, wskazane i zasadne byłoby, w mojej ocenie dokonanie pogłębionej analizy mechanizmów instytucjonalnych realizacji polityki, chociażby na przykładzie instytucji wskazanych w treści wywodu, jak *Secretaría de Desarrollo Rural y*

Equidad para las Comunidades, Instituto Nacional de Lenguas Indígenas, Coordinación General de Educación Intercultural y Bilingüe, Comisión Nacional para el Desarrollo de los Pueblos Indígenas, Consejo Nacional de Fomento Educativo.

Po trzecie, zastosowane w rozdziale drugim i trzecim, kryterium geograficzne, czyli jak określił Autor „uszeregowanie państw i terytoriów według klucza geograficznego, rozpoczynając od tych położonych najdalej na północy”, należałoby przemyśleć i rozważyć, w tym kontekście zastosowanie ujęcia problemowego.

Po czwarte, oryginalną wartość merytoryczną wnosi czwarty rozdział rozprawy, w którym na pozytywną ocenę zasługuje przeprowadzenie autorskich badań ilościowych i jakościowych w celu dokonania oceny sytuacji języków rdzennych w kontekście lokalnej i federalnej polityki wobec języków tubylczych w mieście Meksyk.

Po piąte, wartościowym i oryginalnym wkładem merytorycznym rozprawy są wykonane samodzielnie przez Autora sześćdziesiąt cztery mapy, a także tabele, wykres i aneks, zawierający dane statystyczne.

Podsumowując, stwierdzam, że Doktorant określił interesujący cel poznawczy i problem badawczy rozprawy. Sformułował zasadne i wartościowe pytania oraz hipotezy badawcze, które stały się podstawą analizy przeprowadzonej w trzech rozdziałach dysertacji. Wywód jest poprawny, ustrukturalizowany i ciągły - od ogółu do szczegółu. Język formalny i poprawny, praca została przygotowana z wyraźną pieczołowitością.

Wykorzystana baza źródłowa

Doktorant wykorzystał obszerną bazę źródłową, głównie w języku polskim, hiszpańskim i angielskim. Dokonał analizy tekstów ustaw, dokumentów prawnych, sprawozdań i raportów instytucji narodowych i międzynarodowych, danych ze spisów powszechnych (jedno z podstawowych źródeł wykorzystanych w pracy), danych statystycznych, wywiadów i obserwacji, które przeprowadził podczas pięciomiesięcznego pobytu badawczego w mieście Meksyk, zrealizowanego między październikiem 2017 roku a lutym 2018 roku w ramach stypendium rządu meksykańskiego. Autor pracy zebrał i przeanalizował obszerną i różnorodną literaturę z zakresu podjętego tematu badań. Wykazał się umiejętnością doboru i wykorzystania źródeł oraz dobrą ich znajomością, o czym świadczy treść wywodu. Mankamentem jest brak uporządkowania, według kategorii, wykorzystanych w pracy źródeł. „Bibliografia”, z uwagi na zawarte w niej kategorie źródeł,

powinna zostać określona jako „Wykaz źródeł” i uporządkowana w oparciu o kryterium pierwotności, np.: I. Akty prawne (zgodnie z hierarchią źródeł prawa); II. Dokumenty. Programy. Raporty; III. Publikacje zwarte; IV. Publikacje ciągłe. V. Netografia. W wykazie źródeł nie znalazłam opisu bibliograficznego: *Proyecto de Declaración Americana sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas*, ani *Declaración Americana sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas* (przyjęta 14 czerwca 2016).

Podsumowując opinię, stwierdzam, że recenzowana praca doktorska jest oryginalnym i wartościowym rozwiązaniem podjętego problemu badawczego. Autor dysertacji wykazał się umiejętnością prowadzenia pracy naukowej. Praca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w ustawie o stopniach naukowych i tytułach. Wnoszę o dopuszczenie mgr Krzysztofa Ząbeckiego do dalszego przebiegu postępowania.

Katarzyna Krzywicka